

Verlag jubileumbijeenkomst NKS 70 jaar

Op 28 november vierde de NKS haar 70-jarig bestaan in Paushuize te Utrecht met een feestelijke jubileummiddag met als thema

DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN ERFGOED EN HET BELANG VAN KENNIS

Voorprogramma

Het voorprogramma bestond uit een rondleiding door Paushuize door Carel Huydecoper, conservator Paushuize.

Paushuize is eigendom van de provincie Utrecht en ontleent haar naam aan de enige paus die Nederland gekend heeft, de Utrechtse Adriaan Floriszoon Boeyens.

Adriaan Floriszoon Boeyens (1459-1523) groeide op aan de Oude Gracht als zoon van een Utrechtse timmerman. Hij maakte een, gezien zijn bescheiden afkomst, opmerkelijke carrière. Op 31-jarige leeftijd was hij hoogleraar theologie aan de plaatselijke universiteit, waarna zijn leerling en latere keizer Karel V hem vroeg om als stadhouder in Spanje te dienen. Na in Spanje achtereenvolgens tot bisschop en kardinaal te zijn benoemd, werd hij in 1521 tot paus gekozen. Hij voerde daarna de naam Paus Adrianus VI. Het huis in Utrecht, dat hij in 1517 had gekocht en grondig had laten verbouwen, heeft hij nooit gezien. Na zijn dood werd zijn huis Paushuize genoemd. Het werd vervolgens eigendom van de Staten van Utrecht, die het verkocht, waarna het bewoond is door verschillende adellijke families. Koning Lodewijk Napoleon en zijn vrouw Hortense hebben er nog een nacht doorgebracht. Na uiteindelijk eigendom te zijn geworden van het Rijk, is het tot 1954 ambtswoning geweest van de gouverneurs en commissarissen van de Koning(in).

Het is nu het functionele verblijf van de Utrechtse commissaris van de Koning en wordt daarnaast ook gebruikt als ruimte voor representatieve aangelegenheden, ontvangsten, bijeenkomsten en trouwerijen.

[Programma](#)

Welkom

De bijeenkomst werd bijgewoond door bijna 125 belangstellenden, waaronder donateurs, kasteel- en buitenplaatseigenaren en erfgoedprofessionals. Zij werden hartelijk welkom geheten door mw. drs. ir. Heidi van Limburg Stirum, directeur van de Nederlandse Kastelenstichting (NKS), sinds 2014 bekend onder de naam NKS Kenniscentrum voor Kasteel en Buitenplaats.

Aan de hand van een citaat van prof. Jan Bijhouwer, destijds hoogleraar tuin- en landschapsarchitectuur aan de Landbouwhogeschool in Wageningen, schetste zij de rampzalige naoorlogse situatie van kastelen en buitenplaatsen. Veel huizen en parken waren jarenlang verwaarloosd, veel van de grotere huizen waren door de bezetter gevorderd of werden gebruikt voor huisvesting van instituten die uit andere gebieden waren verdreven. Parken en bossen van talloze buitens aan de kust waren ten gevolge van inundaties geheel of gedeeltelijk ten gronde gegaan. Veel gebouwen waren afgebrand, door bombardementen vernietigd of zwaar beschadigd.

Het eerste bestuur van de NKS aanvaarde in 1945 de opdracht om het Nederlands Beheersinstituut te adviseren bij het "bewaren en beheren" van dit erfgoed. Voor NKS Kenniscentrum speelt heden

ten dage kennis en onderzoek een sleutelrol. Kennis biedt de basis voor het beheren en behouden van ons erfgoed. Nog steeds is de NKS een expertisecentrum dat ernaar streeft het maatschappelijk draagvlak te vergroten voor het behoud van kastelen en buitenplaatsen.

Terugblik en toekomstperspectief.

De eerste spreker was prof. dr. Marlite Halbertsma. Zij is emeritus hoogleraar 'Historische aspecten van kunst en cultuur' aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Onder der titel 'Erfgoedkennis/erfgoedverhalen/erfgoedinformatie. Hoe verhouden zich die tot elkaar? Een korte verkenning door het tekstenlandschap dat ons erfgoed omringt' betoogde zij dat kennis, informatie en verhalen ieder een eigen plaats en functie hebben in het communiceren over erfgoed. *Kennis* is het terrein van de experts met een passende opleiding en ervaring, die daardoor in staat zijn een monument telkens opnieuw te bevragen in het licht van de nieuwe vragen die elke nieuwe generatie stelt. *Informatie* is vooral praktisch, gericht op het voorbereiden op een bezoek aan een monument. Is een bezoeker eenmaal ter plekke, dan moet de informatie nieuwsgierigheid opwekken naar hetgeen er zichtbaar is. De *erfgoedverhalen* tenslotte, dragen bij aan de beleving van, en daarmee aan een identificatie met het verleden, maar zijn door hun aard tegengesteld de non-fictionele, waargebeurde geschiedenis: ze moeten een begin en eind hebben, een plot en een ontknoping. Verhalen kunnen een bedreiging vormen voor erfgoed, omdat zij verbanden leggen waar ze niet zijn, tegenstellingen scheppen die niet bestaan, een begin en een einde markeren van een tijdsverloop dat helemaal geen begin en einde kent. Erfgoedkennis stelt dus vragen, erfgoedinformatie nodigt uit en erfgoedverhalen leiden tot identificatie. Elk van deze tekstlandschappen functioneert autonoom het beste.

De integrale tekst van de lezing van prof. Halbertsma vindt u [hier](#).

De tweede spreker was Dr. Fred Vogelzang. Hij is sinds 2008 werkzaam bij NKS Kenniscentrum als cultuurhistoricus, is onder meer projectleider, hoofdredacteur van Kasteel & Buitenplaats en begeleider van studenten en stagiair(e)s.

70 jaar NKS

Fred Vogelzang schetste kort de ontwikkeling van het werk van de NKS gedurende de afgelopen zeventig jaar aan de hand van een onderzoek naar kasteel Kernheim bij Ede, waar erfgoedverhalen en wetenschappelijke kennis samenkomen.

Huis Kernheim bij Ede is een vroeg negentiende-eeuwse buitenplaats gebouwd op fundamenten van een middeleeuws kasteel. De naam is geleend voor de kaas en de buitenwijk. Er is geen historische relatie, wel een geografische. Oude namen gebruiken voor oud en eerbiedwaardig, of status, klinkt goed.

In de 19^e eeuw werd een spoorweg dwars door het landgoed aangelegd, in de 20^e eeuw een provinciale weg. De jaren 50 kenmerkten zich door wederopbouw: er was weinig aandacht voor historie.

De oprichting van de NKS was een uitvloeisel van de Tweede Wereldoorlog. Na de Duitse capitulatie waren vele goederen in beheer genomen door de Staat. Dit betroffen zowel bezittingen van niet-teruggekeerde Joodse families als eigendommen van 'vijanden' en landverraders. Vijanden waren onder meer Duitse onderdanen. In augustus 1945 werd daartoe het Nederlands Beheersinstituut

(NBI) opgericht. Dit instituut had meer dan 150.000 gevallen te bestuderen en af te wikkelen. Onder de geconfisqueerde bezittingen bevonden zich ook landhuizen, buitenplaatsen en kastelen, vaak van families met Duitse wortels. Het NBI was niet toegerust om erfgoed te beheren. Daartoe was een instelling nodig, die het NBI van adviezen kon voorzien.

Op 28 november 1945 werd daartoe de NKS opgericht, met kunsthistorici, eigenaren en beheerders in de Raad van Beheer. Er was veel kennis uit de praktijk en vanuit de architectuur. Kastelenkunde als aparte wetenschappelijke discipline bestond in deze periode niet. Dat is niet zo verwonderlijk, aangezien zelfs geschiedenis en kunstgeschiedenis zich pas vanaf het begin van de twintigste eeuw tot een wetenschappelijke discipline ontwikkelden.

Onderzoek naar kastelen werd in eerste instantie vooral gedaan door autodidacten. Vaak concentreerden zij zich vooral op de bewonersgeschiedenis. Ook was kastelenkunde vaak het terrein van gewezen militairen, daarom lag vaak de nadruk op de militaire functie van kastelen. Het eerste echte wetenschappelijke werk op dit terrein was het proefschrift van de kunsthistoricus R. van Luttervelt, die nog tijdens de Tweede Wereldoorlog was gepromoveerd op de buitenplaatsen langs de Vecht.

Een andere invalshoek had de autodidact Jaap Renaud gekozen. Hij had zich als privéleerling onder begeleiding van hoogleraar middeleeuwen N.B. Tenhaeff het vak eigen gemaakt en was vooral vanuit de archeologie en de bouwhistorie geïnteresseerd geraakt in kastelen. Al voor 1940 voerde hij diverse opgravingen uit als ambtenaar bij de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek.

Kernheim was een van de huizen dat na de oorlog bouwvallig was geworden en dreigde te worden gesloopt. Het was wel de periode dat erfgoed begon te leven: in Utrecht was er bijvoorbeeld verzet tegen Hoog Catharijne en het dreigen van verdwijnen van delen van de binnenstad. Na een archeologisch onderzoek moet er voor een goed beeld van de voorganger van het huidige huis vaak teruggevallen worden op afbeeldingen en topografische tekeningen.

De samenwerking tussen NKS en NBI leidde al in 1948 tot frustraties. Dat kwam omdat beide organisaties andere doelen hadden. Voor de NKS kwam er door de economische omstandigheden steeds minder terecht van de opdracht om het waardevolle culturele erfgoed te behouden voor de toekomst. Zowel de eigenaren als ook de regering kwamen geld tekort, en de laatste oefende daarom druk uit op het NBI om niet te veel geld uit te geven.

De NKS sloeg daarom een nieuwe weg in. In plaats van het ondersteunen van eigenaren bij het beheer, werd de koers meer in de richting van de bewustmaking van het brede publiek verlegd. Voor de donateurs werden regelmatig excursies georganiseerd naar de kastelen, en er werden lezingen gegeven waarin kastelen en buitenplaatsen op wetenschappelijke wijze werden besproken. Een nog steviger fundament onder de wetenschappelijke kant van de NKS werd gelegd toen in 1965 een leerstoel middeleeuwse archeologie met nadruk op het kasteel in het leven werd geroepen. Jaap Renaud werd de eerste bijzondere lector aan de Universiteit van Utrecht. In 1980 werd dat omgezet in een buitengewoon hoogleraarschap. Vier jaar later ging hij met emeritaat.

De NKS als kenniscentrum verzamelde en verzamelt documentatie en literatuur. De verzameling is deels afkomstig van de Stichting Kastelendocumentatie (SKD), de privéverzameling van een van de oud-directeuren van de NKS Phons Schellaert, en diens vrouw Maria. Ook van vele andere particulieren ontving en ontvangt de NKS materiaal. De SKD stond onder leiding van Annemieke Wielinga die begin jaren 90 directeur werd van de NKS. Inmiddels waren er door de veranderende relatie met de overheid andere geldbronnen gekomen zoals donateurs, excursies. Legaten geven af en toe wat meer armsgeld en enige autonomie van fondsen en subsidieën. Onder Annemieke

Wielinga was er meer aandacht voor educatie, publicaties zoals een eigen tijdschrift, boekenreeksen, wetenschappelijke bundels, acties voor behoud en publieksmanifestaties. In 2005 vond de landelijke manifestatie 'Jaar van het Kasteel' plaats, waarin de NKS de hoofdrol vervulde. Sindsdien wordt ieder jaar de 'Dag van het Kasteel' georganiseerd, waaraan tientallen kastelen en buitenplaatsen meewerken. Dit jaar zal er met hulp van extra fondsen een nieuwe aanpak zijn.

De NKS en kastelenkunde stonden niet stil. In 1987, helaas pas drie jaar nadat Renaud met emeritaat was gegaan, werd zijn opvolger benoemd, Hans Janssen, stadsarcheoloog van Den Bosch. Er was veel onderzoek naar vorm en functie van het kasteel, maar ook aandacht voor archeologie, genealogie, historische geografie, sociale, economische en politieke betekenis. Janssen is voorstander van de interdisciplinaire aanpak, want in kastelen komen veel vakgebieden samen. De aandacht van Renaud en Janssen ging vooral uit naar het middeleeuwse kasteel en schoof weg van de buitenplaatsen. Bij de NKS is de aandacht voor buitenplaatsen echter altijd gebleven en de afgelopen acht jaar veel meer op de voorgrond getreden. In 1945 werd de term buitenplaats nog niet veel gebruikt, kastelen was het woord voor alle gebouwen en tuinen. Daarom gebruikt de NKS nu de term kasteel en buitenplaats, om dat misverstand uit de weg te ruimen.

De vele contacten van de NKS in het veld geven aan, dat vooral het bieden van kennis een belangrijke taak van de NKS is.

Erfgoed is inmiddels een gangbare term geworden.

De 3^e spreker was drs. Martijn van der Kaaij. Hij studeerde geschiedenis aan de Universiteit Utrecht en specialiseerde zich als historicus in de toepassing van ICT op geschiedenis en cultuur. Hij heeft 25 jaar ervaring met het digitaal erfgoed en is specialist in het overbruggen van de kloof tussen inhoud en techniek.

[Waarde en Wezen van Digitale Toegankelijkheid.](#)

Met het oog op de toekomst wil NKS ook haar digitale aanwezigheid op het internet verstevigen. Een van de plannen is het opzetten van een Kastelen- en Buitenplaatsen Register, waarin ieder kasteel en buitenplaats een eigen unieke digitale code, een 'persistent identifier', krijgt toegekend. Nu is er veel informatie te vinden over individuele kastelen en buitenplaatsen, maar is het voor de gebruiker vaak onduidelijk of de informatie betrekking heeft op hetzelfde gebouw, en waar die kennis vandaan komt. Door het gebruik van zo'n 'identifier' wordt het makkelijker de verspreide informatie over erfgoedobjecten aan elkaar te koppelen, en zullen zoekmachines straks sneller de juiste, kwalitatief hoogwaardige informatie over kastelen en buitenplaatsen kunnen vinden.

Afsluiting.

Bestuursvoorzitter drs. Chris Kalden is van mening dat de verscheidenheid 'spelers' in het erfgoedveld juist een veelheid van kansen biedt, mits je de gedachte "dat kunnen we zelf wel" kunt loslaten en open staat voor samenwerking. Als je informatie en kennis toevoegt op een passende, moderne manier en mensen in staat stelt zich te verdiepen, dan wordt de beleving intenser. Het jubileumboek van Taco Hermans over woontorens is een prachtige combinatie van genieten en weten. Voor de jubileumuitgave is niet gekozen voor de geschiedenis van de NKS, maar een wetenschappelijke gids over een van de belangrijkste categorieën kastelen, namelijk woontorens. In dit boek wordt teruggegrepen op het proefschrift van kastelendeskundige Taco Hermans, waarin hij van zoveel mogelijk woontorens bouwkundige en historische informatie verzamelde.

Boekpresentatie.

Dr. ir. Taco Hermans houdt een korte inleiding op zijn boek. Taco Hermans is wetenschappelijk adviseur van de NKS. Hij is als senior onderzoeker en specialist kastelen werkzaam bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Zijn fascinatie voor woontorens is ontstaan in 1983 toen de NKS hem vroeg een lezing te geven over de kastelen langs de Langbroekerwetering. Die kastelen zijn vrijwel allemaal ontstaan uit een woontoren. De basis voor het proefschrift vormde eigen, voornamelijk bouwhistorisch, onderzoek naar nog aanwezige middeleeuwse torens, aangevuld met reeds uitgevoerd (bouw-)historisch en archeologisch onderzoek naar zowel bestaande als verdwenen torens. Nieuw is het gebruik van 3d-reconstructies.

Vervolgens bood NKS voorzitter Chris Kalden het jubileumboek aan de Utrechtse gedeputeerde voor cultuur, Mariëtte Pennarts-Pouw, aan. De heer Kalden doet het genoegen het boek juist aan mevrouw Pennarts te kunnen overhandigen omdat hij zeer tevreden is met het Utrechtse beleid. Hij hoopt dat ook andere provincies worden geïnspireerd om volop steun te verlenen aan behoud en ontwikkeling van dit prachtige en belangrijke stuk cultureel erfgoed.

Mevrouw Pennarts vindt het voor de hand liggen dat het eerste exemplaar aan haar als vertegenwoordiger van de provincie Utrecht aanbiedt, omdat bijna de helft van alle nog bestaande middeleeuwse woontorens in Nederland in haar provincie staan. Zij is er trots op dat tevens het landelijk kenniscentrum voor kastelen en buitenplaatsen nog steeds in de provincie Utrecht gevestigd is en beschrijft het nuttige werk van de NKS bestaande uit onderzoeken naar kasteelplaatsen, stadsparken/buitenplaatsen door wetenschappelijke medewerkers, stagiaires en studenten en onderschrijft het belang van digitale ontsluiting van de informatie over kastelen en buitenplaatsen.

De provincie Utrecht wil graag gebruik blijven maken van de expertise en het netwerk van de NKS om de betekenis van hun kastelen en buitenplaatsen voor de samenleving kenbaar te maken.

Heidi van Limburg Stirum bedankt de sprekers van de middag, iedereen die heeft meegewerkt om het jubileumboek tot stand te brengen en nodigt allen uit voor een hapje en drankje waarmee de middag wordt afgesloten.